

Խ Մ Բ Ա Գ Ր Ա Կ Ա Ն

ԹՈՒՐԻԱՅԻ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՐԻԱՐԺՈՒԹՅԱՆ

ՀԱՍՏԱՏՄԱՆ ՀԻՆԳՀԱՐՅՈՒՐԱՄՅԱԿԸ

նպտեմբերի 23-ին. Թուրիայի հայոց պատրիարք ամենապատիւ Տ. Շնորհք արքեպիսկոպոսի զըլխավարությամբ և Ստամբուլի հայոց թաղական խորհուրդների և վարչությանց նախաձեռնությամբ, ճշվում է Հայոց Պատրիարքության հաստատման 500-ամյակը:

Այս բարեպատիկ առիթով, Վեհափառ Հայրապետը իր օգոստոս 22 թվակիր սըրբատառ կոնդակով, օրհնություն և ողջույն հղելով Թուրիայում ապրող իր հավատացյալ գավակներին, ցրում է.

«Աստվածակառույց Ս. Էջիածինը և Մենք՝ Ձեր Հայրապետը, հույժ երջանիկ ենք Ձեզի հղելով սույն գիրը այս տոնական առիթով: Այս պահուս Մեր սրտեն կրխին ամենաշերմ բարի մաղթանքներ և օրհնություններ ուղղյալ Ձեզի՝ սիրեցյալ եղբայր մեր Ամենապատիւ Տ. Շնորհք արքեպիսկոպոս, Ձեզի, աստվածասեր հոգևոր հայրեր և ժողովրդանվեր մշակներ, և Ձեզի, բարեպաշտ հավատացյալներ, հարազատ զավակներ Մերս:

Պատմական մի շատ կարևոր իրադարձության ճիշատակը և ճշանակություներ ղգեկոչելու սրտագին պարտականության առաջ ենք գտնվում ազգովին:

Պատմականորեն ստեղծված և ժամանակի ընթացքում եկեղեցական նվիրապետությանը մեծարված Թուրիայի Հայոց Պատրիարհական Աթոռը, որպես անբաժանելի մեկ մասը Հայաստանյայց Առաքելական եկեղեցու իշխանապետության, մեծ դեր է կատարել արևմտահայ ժողովրդի պատմության մեջ:

Հին է Կոստանդնուպոլսի հայ գաղթականության պատմությունը:

«Հայ Սփյուռքի պատմական կայաններեն մին եղավ հին Բյուզանդիոնը, մանավանդ Ն դարեն սկսյալը,— գրում է Վեհափառ Հայրապետը:

370-ական թվականներին է, որ Վարդանանց երկրորդ ապստամբությունից հետո, Հովհաննես Գաբելյան կաթողիկոսի օրով, սկիզբ է առնում Կոստանդնուպոլսի հայ գաղթը: Գաղթական հայերին հատկացվում է առանձին թաղամաս և եկեղեցի:

ԺԱ դարում Կոստանդնուպոլսում կար արդեն կազմակերպված հայ համայնք: Այդ մասին է վկայում 1197 թվականին պատահած Մոզգատիկը, որի շուրջ վեներ էին առաջացել Պոլսի հայերի և հույների միջև:

1307 թվականին Ստում գումարված ազգային-եկեղեցական ժողովին ներկա 26 հայ եպիսկոպոսների շարքում ճիշատակվում է նաև Տ. Հուսիկը՝ «եպիսկոպոս Ստինպոլայ հայերուն»:

1360 թվականին Կոստանդնուպոլսում ճիշվում է առաջին հայկական եկեղեցին Ս. Սարգիս անունով, ըստ մի ձեռագրի ճիշատակարանի վկայության:

1391 թվականին շինվում է Ղալաթիս ճշանավոր Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ եկեղեցին, որ ուխտավայր է մինչև այսօր:

1480-ական թվականներին ճիշվում են, որպես առաջնորդ Կոստանդնուպոլսի, Նսայի եպիսկոպոսը և հանրածառնոթ տաղասաց և եկարիչ Մկրտիչ Նաղաշ եպիսկոպոսը, որը կաթողիկոսի կողմից այցելել է Կոստանդնուպոլիս:

Այս փաստերը խոսում են այն մասին, որ 1453 թվականից առաջ, երբ Ֆաբին սուլթան Մուհամեդ Բ-ը գրավում էր Կոստանդնուպոլիսը, այնտեղ կային հաստատված բազմաթիվ հայեր:

Կոստանդնուպոլսի գրավման օրերին հավանաբար ակնառեսն էր կու առդասացներ՝ Աբրահամ Անկյուրացին և Ատաֆել Բաղիշեցին, իրենց «Ողբ»-երում խոսել են Կոստանդնուպոլսի անկման մասին:

Կոստանդնուպոլսի անկումը հատկապես խոր և ցնցող տպավորություն է բողբել Ատաֆել Բաղիշեցու վրա, որն իր հայտնի «Ողբ մայրաքաղաքին Մոմպոլայ» աշխատության մեջ ողբում է «վերջին քրիստոնեական պետությունը, որը առեկյան քրիստոնյաների հեներալն էր, հույսն ու ապավենը» (Աբդուլան, «Հայոց հին գրականության պատմություն», Բ գիրք, էջ 367):

Պոլսի գրավման օրերին, այնտեղ գտնվում էր հայկական առանձին զաղուր: Մայրաքաղաքի գրավումից հետո, հաջորդ ութ տարիների ընթացքում, անում է հայ զաղուրը: Սուլթանը, Մուհամեդ Ֆաբին, «որ քաղ ունեւ ի վերայ Ազգին Հայոց», Պոլս էր հրավիրում Բրուսայի առաջնորդ և նախապես իրեն ծառայող Հովակիմ Եպիսկոպոսին և նրան «առնուի համակաւ կացուցեալ առաջնորդ փաթրիկ. այսինքն Պատրիարք. տունայ հմա իշխանայրին ի վերայ հայոց Եղեղց ի Յունաստան և յԱնատոլիա» (Հ. Մ. Զամչյուն, «Պատմություն Հայոց», Գ, էջ 500):

Կոստանդնուպոլսի Հայոց Պատրիարխության հաստատման առթիվ տեղի ունեցած առաջապահ հռովարտական մայրաքաղաքի մեջ հիշատակվում են հայկական վեց եկեղեցիներ՝ կամ համայնեցիներ՝ «այլը ջումաք», որի ղեկավար է նշանակվում պատրիարքը:

Այլգը էր առնում Թուրքիո Հայոց Պատրիարխությունը, որն առնափան շարունակվում է մինչև այսօր: Հատկանշական է առնանալը, որ համարյա նույն ժամանակաշրջանում, 1445 թվականին, Սոսոմ սկիզբ էր առնում Կիլիկիայի մասնավոր Կարողիկոսական Աթոռը:

Կոստանդնուպոլսի հայ զաղուրը հետզհետե բազմանում է Անատոլիայից, Երեւանից գաղառներից և Ղրիմից եկած հայ զաղուրականական նոր հոսանքներով:

1470 թվականից հիշվում է Կոստանդնուպոլսի Ս. Նիկողայոս Եկեղեցին, 1480 թվականից՝ Զառափան Ս. Աստվածածինը, իսկ 1493 թվականից՝ Ս. Գևորգ Եկեղեցին:

Կոստանդնուպոլսում, «ընդ հովանեաւ Ս. Նիկողայոս Եկեղեցոյ», բացվում է առաջին հայ տպարանը 1567 թվականին. Աբգար դարի և նրա որդի Սուլթանբազի ջանքերով:

«1481 թվականին հայերը իրավական կարևոր բնակչություն մը կազմած էին արդեն Պոլսո մեջ» («Էնդարձակ օրացույց», 1901, էջ 110):

Կոստանդնուպոլսի Հայ Պատրիարխության վարչական-եկեղեցական իշխանությունը հետզհետե ընդարձակվում էր. համապատասխան օսմանյան սահմանների մեծությամբ:

Կոստանդնուպոլսի հայ պատրիարքները սկսան հետզհետե իրենց իշխանությունը կազմակերպել և իրավասություններ կեդրոնացնել, և հնարավորության սահմանին մեջ իրենց ձեռքը ամփափել ազգային ներքին վարչությունը: Իրենց վարչական գործունեությունը հետզհետե տարածվեցավ Կայսրության բոլոր գավառներում վրա, նույնիսկ հոգևորապես Սոս և Աղյուստա Կարողիկոսությանց և Նրուսազնի Պատրիարխության պատկանյալ բեմերում վրա: Հայոց Պատրիարխության առաջին ատեններուն պատմությունը Արքունիքի և ինքնուրու փոխազդեցությունը իրենք չար մըն է. շարունակ հաղափական խռովություններու և բաղախական շփոթություններու հետ խառնված» (Օրմանյան, «Հայոց եկեղեցիներ», էջ 103—104):

Կոստանդնուպոլսի հայոց Պատրիարխական Աթոռը 500 տարիներից ի վեր կենտրոնը և գլուխն է առևմտահայ ժողովրդի ազգային-եկեղեցական և մշակութային կյանքի:

Օսմանյան տիրապետության տակ ապրող և Հայոց Պատրիարխարանի հովանու ներքին կազմակերպվող հաշտությունը միշտ վաշխել է Երկրի իշխանավորների վստահությունն ու բարյալակամությունը, որպես հավատարմ և ջիհարա մեծ տուրքի:

Առևմտահայ ժողովրդի ձոցից առաջ են եկել պետական բարձրաստիճան պաշտոնատարներ, նախարարներ, սեղանապետներ, ստեղծականներ, մշակույթի և գիտության ներկայացուցիչներ, որոնք իրենց հայրենասիրական պարտքը սրբությամբ են կատարել Երկրի և հովանավորող պետության հանդեպ:

Անցնող 500 տարիների ընթացքում, Կոստանդնուպոլսի Պատրիարխական Աթոռի վրա բազմել են 80 պատրիարքներ: Նրանցից ոմանի Պատրիարխական Աթոռը ծածկել են փառնով, ժողովրդավեր, Եկեղեցաշեն գործունեությամբ: Հայ եկեղեցին և հավասարալայ հայ ժողովուրդը Երախտագիտությամբ են հիշում մեծագործ պատրիարքների անունները, որոնք իրենց դրոշմը դրել են իրենց ապրած ժամանակաշրջանի և պատմության վրա, ինչպիսիք են Հովակիմ Եպիսկոպոս Բրուսացին, Գրիգոր Սևասրացին, Զաֆարյան վանեցին, Նախագար Այնթապցին, Հովհաննես Մուղնեցին, Մարտիրոս Ղրիմեցին և ուրիշներ:

Հայ-կաթոլիկ վեճերի շրջանում ԺԶ—ԺԹ դարերում, Հայ եկեղեցու անկախության և հավատի պաշտպանության համար անմոռոտալի աշխատանքներ և՛ կատարել են Թուրքիայի Վաֆանցի, Ավետիք Եփրեմյանցի և ուրիշները:

Հովհաննես Կոլոտի պատրիարքության շրջանը, 1715—1741 թվականներին, է՛լ ավելի բարձրացնում է Կոստանդնուպոլսի Պատրիարքական Աթոռի հեղինակությունը ու հմայքը և սկիզբ է դրվում Կոստանդնուպոլսի հայոց կրթական, գրական և մշակութային զարգացման:

Այս մեծագործ և ուսումնասեր պատրիարքի երեսնամյա պաշտոնավարության ընթացքում, Կոստանդնուպոլսում լույս են տեսնում ավելի քան 90 առում հրատարակություններ, նվիրված Հայ եկեղեցու պատմության, աստվածաբանության, դավանության և հայ ժողովրդի և հայ մշակույթի պատմության:

Կոլոտի որով է՛ր հրատարակվում և՛ «Գիրք պարսպմանց»-ը, «Զանախայտում»-ը, Տարեացու «Գիրք հարցմանց»-ը, «Քարոզ-գիրք»-ը՝ «Ամսաբան» և «Չմեհան» հատորներով, Փալատոս Բուզանդը, Զենոն Դլակը և ուրիշ աշխատություններ:

ԺԹ դարի մեծագործ և արդյունաշատ պատրիարքների մեջ մասնավոր տեղ են զբաղում Կեռոզ Կոստանդնուպոլսեցին, Մկրտիչ Խրիմյանը, Ներսես Վարժապետյանը, Խոռեն Աշըգյանը, Մատթեոս Իգմիրյանը և Մազաբիա Օրմանյանը, որոնցից շատերը բարձրագույն են Ամենայն Հայոց Հայրապետական Դահլիճի վրա:

Առաջին համաշխարհային պատերազմից հետո ստեղծված նոր իրադրության մեջ, Կոստանդնուպոլսի Պատրիարքական Աթոռի վրա արդյունավետ գործունեություն է ծավալում մանավանդ լուսահոգի Տ. Գրեհգին

արևելահայկական հաշատրյանը 1950—1961 թվականներին:

Անցյալ տարի օգոստոսին, Վեհափառ Հայրապետ Իր պատմական այցելությամբ հանգամանորեն ծանոթանում էր Թուրքիայում ապրող Իր հավատացյալ ժողովրդի կրոնական, եկեղեցական կյանքին:

Ամենայն Հայոց Հայրապետությունը և Թուրքիոյ Հայոց Պատրիարքությունը միշտ կապված են եղել և կապված են այսօր ևս վստահաբար՝ հարգանքի և սիրտ միությամբ:

Անցյալում, Կոստանդնուպոլսի պատրիարքները համարվում էին նաև Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի փոխանորդները (վեֆիլ):

Այսօր, Թուրքիայում ապրող մոտ 200 000 հայությանը հոգևոր պետն է հորրենտի Ամենապատիվ Տ. Շեռեֆ պատրիարքը:

Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետը, Մայր Աթոռի միաբանությունը և Հալաստանայց Առաքելական եկեղեցին իրենց սրտագին շնորհավորություններն են քերում Թուրքիոյ Հայոց Պատրիարքության հաստատման 500-ամյակի առթիվ:

«Տերը և պահպանիչը մեր և հույսը բոլոր հավատացելոց», — գրում է Վեհափառ Հայրապետ Իր սրբառառ կոնդակում, քարոզմանը հանդիսանալով բովանդակ հայ հավատացյալ ժողովրդի զգացմունքներին, — Թող Իր պահով հովանին միշտ տարածյալ պահե՛ս Ամենապատիվ Սրբազան Պատրիարք Հոր, նոգևորականության և հավատացյալ հայ ժողովրդի վրա:

Ազգիս Վեհափառ Հայրապետի հետ միասին, սրտեռանդե աղոթենք:

«Թող անսասան և շին մեա Ձեր Պատրիարքական Աթոռը, Հայաստանյայց Ս. Եկեղեցվո նվիրապետության ծոցին մեջ, լուսավորված Թրիստոսի և Ազգի սիրով»:

«Թագաւոր հրկնաւոր, զհիկզկնցի քո անշարժ պահեալ»:

